

RECENZJE, OMÓWIENIA, PRAWOZDANIA, KOMUNIKATY

Dominika Malinowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0000-0002-3098-3998
e-mail: dominika.malinowska@uwm.edu.pl

Iza Matusiak-Kempa: *Nomen omen.* *Studium antroponimiczno-aksjologiczne.* Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn 2019, ss. 382

Monografia *Nomen omen. Studium antroponimiczno-aksjologiczne* autorstwa dr Izy Matusiak-Kempe stanowi interdyscyplinarną analizę odapelatywnych nazw osobowych zrekonstruowanych z zasobu współczesnych nazwisk Polaków. Autorka łączy w niej narzędzia wykorzystywane w językoznawstwie, antropologii oraz psychologii społecznej, rzucając nowe światło na – wydawałoby się – szeroko opisane już zagadnienie motywacji nazw osobowych, stworzonych w przeszłości. Chociaż we wcześniejszych opracowaniach branych pod uwagę przez autorkę określa się główne kategorie semantyczne wyrazów pospolitych stanowiących źródło do tworzenia nazw osobowych, podaje typy strukturalne onimów oraz ich powiązanie ze statusem społecznym osób je noszących, to przyjmuje się też, że odtworzenie kontekstów sytuacyjnych towarzyszących ich powstawaniu jest z perspektywy czasu niezwykle trudne bądź nawet niemożliwe. Doktor Matusiak-Kempa zgadza się z tym stwierdzeniem, a jednocześnie zwraca uwagę na to, iż na podstawie zgromadzonych przez wcześniejszych badaczy danych i współczesnego rozumienia mechanizmów konceptualizacji pojęć możliwa jest rekonstrukcja korpusu nazw pospolitych, opisujących ludzi pod względem fizycznym i psychicznym, rozróżnienie ich typów oraz omówienie najbardziej prawdopodobnych motywacji przyświecających wyborowi danych leksemów do charakterystyki innych osób. Zauważa też, iż chociaż współczesne nazwiska są skostniałymi formalnie strukturami pozbawionymi leksykalnego znaczenia, to w momencie powstawania opierały się na podstawowych conceptach, podlegały zasadom potocznego myślenia, a także musiały spełniać specyficzne funkcje wartościujące i wyrażać konkretne potrzeby komunikacyjne.

W pracy analizowany jest materiał źródłowy zebrany na podstawie publikacji *Nazwiska Polaków* Kazimierza Rymuta oraz innych słowników historyczno-etymologicznych. Monografia *Nomen omen* składa się z dwóch części. Rozdziały początkowe poświęcone są teoriom odapelatywnych nazw osobowych oraz niezbędnym do dalszej analizy zagadnieniom z zakresu kognitywistyki i socjolingwistyki. Znaczna ich część opisuje także teorię wartościowania w różnych dziedzinach nauki, co pozwala na zrozumienie, w jaki sposób uniwersalne i ponadczasowe potrzeby ludzkie i ich późniejsze konceptualizacje wpływały na tworzenie nazw osobowych. W dalszej partii materiału autorka skupia się na wykorzystanej w pracy metodologii, kładąc szczególny nacisk na elementy należące do językoznawstwa aksjologicznego i kognitywnego. Zwraca również uwagę na ontologiczny i epistemologiczny charakter osobowych nazw własnych.

Drugą część pracy (Empiria) stanowi podzielona na pięć rozdziałów właściwa analiza językowa zebranego materiału, a każdy z rozdziałów skupia się na wybranych kryteriach oceny – witalnych, estetycznych, poznawczych, moralno-obyczajowych i odczuciowych. Każde kryterium analizowane jest na podstawie przeciwieństw mających na celu ukazanie skali wartościowania.

W rozdziale pierwszym, w którym analizowane jest wartościowanie w obrębie domeny witalności, za centrum pojęciowe autorka uznała koncept ŻYCIE i zestawiała z jego przeciwieństwem – ŚMIERCIA, a następnie powiązała z drugorzędnymi przeciwieństwami, takimi jak SIŁA – SŁABOŚĆ czy ZDROWIE – CHOROBA. ŻYCIU jako największej manifestacji witalności w znaczeniu biologicznym i społecznym została przyporządkowana wartość nadrzędna nie tylko w swojej kategorii, ale w ogóle i to jemu autorka podporządkowała wszystkie pozostałe koncepty.

Kolejny rozdział poświęcony jest analizie jednostek utworzonych na podstawie apelatywów związanych z wartościowaniem estetycznym, gdzie za skrajne punkty na skali wartościowania przyjęte zostały pojęcia PIĘKNO i BRZYDOTA. Wartościowanie opisane w rozdziale trzecim skupia się wokół pojęć PRAWDA – BŁĄD/NIEWIEDZA, a następnie MĄDROŚĆ – GŁUPOTA oraz DOŚWIADCZENIE – NIEDOŚWIADCZENIE. Ciekawe jest zestawienie PRAWDY i BŁĘDU, nie zaś PRAWDY i NIEPRAWDY, które eliminuje z równania aspekt złej woli, jednocześnie podkreślając ludzką ułomność w dążeniu do poznania faktów o otaczającym świecie.

Rozdział czwarty analizuje wartościowanie pod względem moralnym, w którym podstawowymi pojęciami są DOBRO I ZŁO. Jest to rozdział, w którym najbardziej widoczne jest nie tyle uniwersalne i zdroworozsądkowe postrzeganie świata, ile raczej postrzeganie go związane ze zmiennym w czasie i zależnym od bieżących czynników kulturowo-społecznych syste-

mem etycznym i religijnym. Szczególnie widoczne jest to przy analizie takich pojęć jak POKORA i PYCHA, a także tych odnoszących się do stosunku człowieka do religii.

Ostatni rozdział skupia się na antroponimach nacechowanych odczucio-wo, gdzie za główne pojęcia uznane zostały SZCZĘŚCIE i NIESZCZĘŚCIE oraz ROZKOSZ i CIERPIENIE. Pracę podsumowuje synteza wniosków z poszczególnych rozdziałów, w których autorka wskazuje na determinację systemów wartościujących przez myślenie zdroworozsądkowe i pragmatyzm. Trafnie też zauważa, iż nawet najbardziej oszczędne komunikaty znaczeniowe zawarte w nazwach własnych wykazują potencjał do ich automatycznej interpretacji, wartościowania i przyjęcia konkretnej postawy wobec ich nosicieli, co z kolei prowadzi do usprawnienia procesu kategoryzacji. Autorka zwraca też uwagę na przeciętność, która w myśleniu potocznym wyraża normę i dopiero odchylenia od niej są wartościowane.

Pomimo braku kontekstów sytuacyjnych towarzyszących powstawaniu analizowanych onimów, dr Matusiak-Kempie udało się zrekonstruować spójny model uniwersalnych sposobów i motywacji wartościowania prowadzących do ich powstania. Za pojęcia nadrzędne, wokół których budowane są pozostałe aspekty wartościowania, autorka uznała ŻYCIE i ŚMIERĆ. Wybór ten motywuje stwierdzeniem, iż redukcja postrzegania świata do często przyjmowanej za nadrzędną opozycji DOBRY – ZŁY nie jest, przynajmniej w myśleniu potocznym, celem samym w sobie. Praca jasno opisuje zunifikowany system kategoryzacji na przykładzie sądów o człowieku, wyrażonych poprzez przypisane mu odapelatywne nazwy osobowe, i jest pozycją innowacyjną ze względu swój interdyscyplinarny charakter. Dzięki połączeniu teorii lingwistycznych z psychologicznymi (również ewolucyjnymi), antropologicznymi i socjobiologicznymi, autorka wykazała, jak uniwersalne jest postrzeganie człowieka oraz świata w ujęciu historycznym, mającym też realne odbicie we współczesnym języku.